Doi: 10.31470/2309-15-17-2020-1-125-132 УДК УДК 821(100)

Westerneuropean epistolary journalism in the late XVIII *th* and the beginning of the XIX *th* centuries and its role in Romanticism formation

Західноєвропейська епістолярна публіцистика кінця XVIII – початку XIX ст. та її роль у становленні романтизму

Oksana Svyrydenko
Doctor of Philological Sciences,
Assistant Professor

Оксана Свириденко
доктор філологічних наук,
доцент

E-mail: o.svyrydenko@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9287-5768

Pereiaslav-Khmelnytsky
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav, Kyiv Reg.,
Ukraine, 08401

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401

Original manuscript received: April 06, 2020
Revised manuscript accepted April 07, 2020

ABSTRACT. *Romanticism appearance was accompanied by extraordinarily «stormy self-affirmation» (as N. Kopystianska), that could not affect genre system of this literary direction. As a result, in time of Romanticism in Europe general substantial development of publicism could be seen, in particular epistolary publicism. Letters that were often intentionally published on the pages of the periodicals and therefore addressed to a wide, target audience became a kind of weapons in the struggle among the classics and the Romanticism. Such methods were extremely operative in the controversy among the classics and the romantics, they were mass, high-precision and murderous, taking the expediency of romantic irony and free (in fact, permissive) genre of writing into consideration. Among the epistolary journalism of the Romantics we can find open letters addressed to the real addressee, but there were also letters in which the addressee and the addressee were absolutely conventional. At the same time the authors tried to use a variety of hoaxes. As a result they created a wide variety of fiction letters, which entirely cooperated with the romantic theory. For example G. Kleist used the genre of letter with polemical purpose. In his «Letter of Young Poet to Young Artist», he opposed the old classicist school in an accessible way opposes and substantiates romantic principles of absolute freedom of creativity personality, which should prevail in art. In «Letter of Young Poet to Young Artist» G. Kleist opposes the classic principle of imitation. The German Romantic writer H. Heine repeatedly referred*

*to the letter genre, in particular in his letters «About the French Stage» he sought to present his vision of the French theater art, and at the same time, his views of romantic art. The use of the epistle characterizes creative work of the French romantic A. de Vigny, who began the struggle for a new (romantic) drama in the late 20-ies of the XIX century. It is said in «The Letter to the Lord ***. About the opening night that took place on October 29, 1829, and about the dramatic system».*

Working on the theoretical substantiation of Romanticism, Italian romantic D. Bershe also addressed the form of the letter in his work («The Half Serious Letter from Slatoust to Son»). The Italian writer A. Mandzoni joined this discussion and took Romantics side in his «Letter to Mr. SH. about the time unity and place».

***Key words**: epistolary journalism, controversy, tromantism, letter.*

Актуальність теми дослідження. Аналізуючи здобутки вітчизняної літературознавчої науки, неможливо не помітити той факт, що в останні десятиліття суттєво зросла увагу дослідників до письменницького епістолярію.

Постановка проблеми. Поява романтизму супроводжувалася надзвичайно «бурхливим самоутвердженням» (Н.Копистянська), що не могло не позначитися на жанровій системі цього літературного напряму. Як наслідок, у добу романтизму як у Європі взагалі, так і в Україні зокрема суттєвого розвитку набуває публіцистика, зокрема публіцистика епістолярна. У визначенні поняття «епістолярна публіцистика» погоджуємося з формулюванням В.Кузьменка, який під епістолярною публіцистикою розуміє продукт суспільної діяльності, що має на меті актуальний політико-ідеологічний вплив на маси і зафіксований при цьому в епістолярній формі (Кузьменко, 2016: 209).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід вказати на різноплановість наявних на сьогодні в Україні епістолографічних досліджень. Знаковими у галузі епістолографії постають праці М.Коцюбинської («Зафіксоване й нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість»), В.Кузьменка («Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ століття»), Г.Мазохи («Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації»), А.Ільків («Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX-початку ХХ століть»). Утім, зарубіжна епістолярна публіцистика лишається поза увагою вітчизняних дослідників.

Мета статті – проаналізувати західноєвропейську епістолярну публіцистику та її роль у встановлення романтизму як літературного напряму.

Матеріал і методи досліджень. Матеріалом статті послужили епістолярні публіцистичні тексти Г.Гейне, Д.Берше, А. де Віньї, Г.Клейста, А.Мандзоні. Серед методів дослідження домінуючими є: теоретичні (аналіз та узагальнення), емпіричні (спостереження, порівняння).

Результати та їх обговорення. Одна з причин суттєвого розвитку європейської епістолярної публіцистики в означений період – та війна, яка велася між класицизмом і романтизмом. Оглядаючи суперечки між романтиками і прихильниками літератури класицизму, французький романтик Е.Дешан називав їх саме війною, описавши її у праці «Війна у мирний час». Ця «війна» характеризувала французьку літературу означеного періоду, можливо, навіть більше, аніж будь-яку іншу. Адже у ній надзвичайно масштабними були досягнення класицизму, а утвердження романтизму відбувалося в декілька етапів. Фактично це було постійне взаємопоборення цих двох напрямів, що зумовлювалося постійною зміною політичної ситуації, яка створювала сприятливе підґрунтя то для романтизму, то для класицизму. Після завершення війни й укладання миру, писав Е.Дешан, битва з політичної арени завжди переноситься або у сферу релігії, або у сферу літератури. Лють залишається, змінюється лише зброя. Пореволюційна Франція потерпала від розбрату різних фракцій, але не менше, за словами Е.Дешана, вона потерпала від війни між класиками і романтиками: змінилася лише зброя, тому тепер ллється не кров, а чорнила (Дмитриев, 1980: 417).

Така ситуація була типовою не лише для Франції, але й для всієї тогочасної літературної Європи. Рубіж XVIII і XIX століть – це, за словами Ф.Шлегеля, «пора небачених перепалок, під час яких відточувалися і ламалися пера десятків відомих і забутих письменників» (Шлегель, 1983: 415). Ця доба породила свою полемічну літературу, антикласицистичну за наповненням та гостровикривальну за спрямуванням. Так, у 1801 році Й.-Г.Фіхте публікує сатиричний твір «Життя і дивні переконання Фрідріха Ніколаї», що був спрямований проти берлінського письменника і видавця Ф.Ніколаї, який мав репутацію ворога будь-якої новизни в німецькій філософії та літературі. Із Ф.Ніколаї полемізував і Жан Поль на сторінках своєї студії «Підготовча школа естетики». А.-В.Шлегель вістря своєї сатири обертає проти епігона пізнього Просвітництва, драматурга А. фон Коцебу, публікуючи у 1800 році полемічну працю «Тріумфальна арка для пана Коцебу, який керує театральними справами».

Зброєю у боротьбі поміж класиками і романтики нерідко ставали саме листи, зумисне опубліковані на сторінках тогочасної періодики, а отже, адресовані широкій, але цільовій аудиторії. Така зброя була надзвичайно оперативною у війні-полеміці між класиками і романтиками, масовою, високоточною і вбивчою, якщо взяти до уваги дошкульність романтичної іронії та вільний (фактично – уседозволяючий) жанр листа. Серед епістолярної публіцистики романтиків були відкриті листи, адресовані реальному адресату, але були також листи, у яких адресант і адресат були абсолютно умовними. При цьому автори вдавалися до найрізноманітніших містифікацій. У результаті з-під їхнього пера поставали найрізноманітніші листи-фікції, що цілком відповідало романтичній теорії.

Із полемічною метою жанр листа використовує, наприклад, німецький романтик Г.Клейст. У «Листі художника до сина» він у доступній

формі виступає проти старої класицистичної школи й обґрунтовує романтичний принцип абсолютної свободи творчості, який повинен панувати в мистецтві. Художник-батько, звертаючись до сина-художника, який працює над портретом Божої Матері, пояснює йому, що непотрібно кожного разу, перед тим, як доторкаєшся пензлем до полотна, на якому зображено святиню, приймати причастя. Полемізуючи з опонентами, художник постійно оперує аргументами, які можна було викласти хіба що в листі, тобто в писанні абсолютно вільному. Тож, художник пояснює сину наступне: хоча людина і є святим створінням, проте в момент зачаття дитини ніхто про це не думає і думати не повинен. Тим більше, ніхто перед цим не зобов'язаний йти до причастя. Якщо ж хтось прийме причастя й приступить до справи лише з наміром виразити своє уявлення про людину, то він породить лише убоге й кволе створіння, яке ніколи не створить проблем для філософів (Дмитриев, 1990: 121). У «Листі молодого поета до молодого художника» Г.Клейст виступає проти класицистичного принципу наслідування. У доступній формі, характерній саме для епістоли, він на примітивних прикладах доводить думку про недоречність будь-якого копіювання навіть взірцевих зразків мистецтва. Копіювання й наслідування можливі, на думку молодого поета, лише в період учнівства, коли митець лишень оволодіває технікою. Митець має залишатися самим собою, бути неповторним, керуватися власними художніми законами, коритися лише власній творчій уяві і фантазії. Якщо Коперник триста років тому сказав, що Земля кругла, то немає сенсу, на думку поета, повторювати це знову і знову (Дмитриев, 1990: 122). У «Листі одного поета до іншого поета» Г.Клейст виступає проти класицистичного раціоналізму, який призвів до прагнення будувати художні твори на засадах розуму й до ігнорування особистих почуттів. Адресант відкидав культ форми художнього твору, по-простому розтлумачуючи адресату, що для людини, яка відчуває спрагу, принципове значення має не посуд, а те, що в ньому подають. Достоїнства поетичного твору – це не ямби, ритми й асонанси (хоча, на думку романтика, вони й містять у собі Бога). Достоїнство художнього твору – це його зміст, та думка, яка народжується в душі автора і має втрапити до душі реципієнта (Дмитриев, 1990: 124).

До жанру листа неодноразово звертався і німецький романтик Г.Гейне, зокрема й тоді, коли, опинившись в еміграції, прагнув викласти своє бачення французького театрального мистецтва, а водночас і свої погляди на романтичне мистецтво. Його увага до театральної справи була невипадковою. Г.Гейне був відомий і як драматург, і як автор балетних лібрето, і як театральний критик. Тож поява листів «Про французьку сцену» (1837), автором яких став Г.Гейне, виглядала цілком закономірною. У підзаголовку зазначалося: «Дружні листи до Августа Левальда». Хоча в цілому адресовані ці листи були німецьким читачам часопису «Загальний театральний огляд», редактором якого був А.Левальд. У цьому журналі листи «Про французьку сцену» й були вперше опубліковані в 1837 році.

Листи «Про французьку сцену» цілком витримані у фрагментарній романтичній манері. Це були, на думку дослідників, не рецензії на спектаклі, а побіжні, але глибокі й серйозні судження Г.Гейне про французьку сцену. У своїх листах-нарисах автор розповідав про французьку драматургію, переходячи від однієї теми до іншої, керуючись винятково волею своєї фантазії (Гейне, 1958: 482). Листів «Про французьку сцену», які складають у своїй сукупності окремий цикл, всього нараховується десять. Незважаючи на те, що об'єктом зацікавлень автора є французька драматургія, до того ж, у порівнянні з драматургією німецькою, ці листи, зокрема лист перший, сповнені вишуканого ліризму та властиво романтичної самоіронії. Г.Гейне іронізує і в тих випадках, коли йдеться про складне становище, у якому опинилася німецька драматургія. Він негативно відгукується про комедії Е.Раупаха, порівнюючи їх із творіннями французьких драматургів, говорить про перші спроби молодих німецьких драматургів творити за законами нової художності, а водночас про неготовність німецьких акторів брати участь у постановці таких п'єс. У цілому ж у листах «Про французьку сцену» Г.Гейне зайняв антикласицистичну позицію, стверджуючи, що часи Корнеля і Расіна вже давно минули. Він висловив високу оцінку драматургії О.Дюма (Гейне, 1958: 411), який своїми романтичними драмами розпочав у Франції «похід проти класицизму» (Гейне, 1958: 483). Ймовірно, що саме вільний жанр листа дозволив Г.Гейне висловити високу оцінку доробку В.Гюго, який тоді ще не був визнаним авторитетом. Звертаючись із дружнім посланням до А.Левальда, він називає В.Гюго генієм першої величини й наслідувачем традицій талановитого В.Шекспіра (Гейне, 1958: 410). Романтична спрямованість листів «Про французьку сцену» простежується і в пильній увазі їх автора до специфіки національного духу, до німецького, французького та англійського національних характерів зокрема. При цьому свої висновки щодо французької ментальності Г.Гейне будує не лише на основі своїх власних спостережень, але й на основі аналізу роману Л.Стерна «Сентиментальна подорож у Францію», згадки про який знаходимо у другому листі. Саме зі специфіки національного духу Г.Гейне виводить специфіку драматургії німецької і французької. Цією ж таки специфікою він пояснює смаки глядацької аудиторії в Німеччині та Франції.

Використання епістоли характеризує також творчий доробок французького романтика А. де Віньї, який наприкінці 20-х років XIX століття захопився театром, а тому розпочав боротьбу за нову (романтичну) драму. Ця боротьба розпочалася з того, що А. де Віньї береться пропагувати й перекладати п'єси В.Шекспіра («Ромео і Джульєтта», «Отелло»), у яких вбачає взірець нової драматургії. У 1830 році романтик публікує переклад п'єси В.Шекспіра «Венеціанський мавр» із своєрідною передмовою, що мала назву «Лист лорду***. З приводу прем'єри, яка відбулася 29 жовтня 1829 року, і про драматичну систему». За спостереженнями Є.Гречаної, за посередництвом «Листа лорду***…» А. де Віньї продовжив ту боротьбу за реформу драматичної системи, яка

була започаткована романтичними маніфестами Стендаля «Расін і Шекспір» (1823-1825) та В.Гюго «Передмова до Кромвеля» (1827) (Дмитриев, 1980: 613). Гостро полемізуючи з уявним опонентом-англійцем, прихильником старої драматичної системи, А. де Віньї вибудовує свій лист як систему доказу переваг, які матиме драматургія, якщо сучасні драматурги орієнтуватимуться на В.Шекспіра. Форма епістоли дозволяла романтику вести полеміку гостро й емоційно. Звідси – його щира радість від того, що тринога єдностей, на якій незграбно містилася Мельпомена, віджила своє. Від неї лишилася хіба що єдність дії. Свій лист автор завершує словами, в яких звучить впевненість у тому, що йому вдалося переконати опонента: «Надеюсь, что после всего сказанного мной сейчас, вы больше не повторите обращенного ко мне и моим друзьям в вашем последнем письме упрека в слишком пылком стремлении к новому» (Дмитриев, 1980: 430).

Працюючи над теоретичним обґрунтуванням романтизму, до форми листа звертався й італійський романтик Д.Берше, який виступив автором романтичного трактату «Про балади Готфріда Августа Бюргера «Дикий мисливець» та «Ленора». Напівсерйозний лист Златоуста до сина» (1816). Безпосереднім приводом до написання цього листа-трактату стала стаття Ж. де Сталь «Про дух та користь перекладів», яка була опублікована в першому номері часопису «Італійська бібліотека» (1816). У цій статті Ж. де Сталь закликала італійців ознайомитися зі здобутками сучасної німецької літератури. На заклик мадам де Сталь відгукнувся Д.Берше, використавши при цьому форму, яка дозволяла зробити це якомога оперативніше, – форму епістоли. Більше того, це був лист *напівсерйозний*, а отже, адресант, на перший погляд, не вимагав серйозного ставлення до того, що було викладено у ньому. До того ж, це був *лист до сина,* а отже, уся інформація, уміщена в ньому, мала цілком приватний характер і, на перший погляд, не була призначена для широкого загалу. Д.Берше невипадково обрав таку обережну позицію. Адже в середині 20-х років XIX століття романтизм в італійській літературі перебував лише на етапі формування. Його перші прояви були пов'язані саме з діяльністю міланського гуртка романтиків, до якого належав і Д.Берше. До того ж, романтизм в Італії був більше, ніж в інших країнах, пов'язаний з ідеями Просвітництва і класицизму, що також зумовлювало труднощі його остаточного утвердження в італійській літературі. Своїм напівсерйозним листом Д.Берше без зайвого епатажу, через запитання-відповіді, за посередництвом уявного діалогу з сином прагнув ознайомити сучасників з досягненнями німецької романтичної літератури. Не викликає сумніву той факт, що форма листа приваблювала теоретика тим, що дозволяла у простій, доступній формі викласти суть нової літературної теорії. За простоту викладу матеріалу він високо оцінює й балади А.Бюргера, стверджуючи, що та простота викладу, яка їм притаманна, свідчить про бажання автора сподобатися усім (Дмитрие, 1980: 483). Лист Д.Берше мав принципове значення для розгортання романтичної теорії в італійській літературі. У своєму листі-трактаті Д.Берше розтлумачує й естетизує категорію

народності, стверджуючи, що популярність сучасних німецьких поетів зумовлена насамперед тим, що вони стали знавцями глибин людського серця, зокрема й серця свого народу, і черпали сюжети й образи своїх творів саме з народних джерел. Д.Берше назвав класицизм поезією мертвих, а романтизм – поезією живих (Дмитриев, 1980: 487), спричинивши цим в італійській літературі палку полеміку між «класиками» та романтиками.

До цієї дискусії долучився й італійський письменник А.Мандзоні, також ставши на бік романтиків. Передмова, яку подав А.Мандзоні до своєї трагедії «Граф Карманьола» (1819), була своєрідним маніфестом італійського романтизму. Розробку теорії романтичної драми А.Мандзоні продовжив і в «Листі пану Ш. про єдність часу і місця в трагедії» (1819-1820), який став відповіддю на виступ паризького критика і поета Шове. У 1823 році А.Мандзоні пише статтю «Лист про романтизм маркізу Чезаро д'Адзельо», що мала вигляд приватного листа маркізу Чезаро Тапареллі д'Адзельо, який, звернувшись до А.Мандзоні, висловив своє здивування з приводу того, що той належить до романтичної школи. Уперше цей лист-відповідь А.Мандзоні було опубліковано в 1846 році в журналі італійських емігрантів в Парижі. Досить розлогий лист А.Мандзоні представляв собою його аналіз романтичної системи, а також тієї гострої суперечки між «класиками» і романтиками, яка розгорнулася в Італії в період утвердження романтизму й стосувалася, зокрема, й питання про доречність використання античних мотивів у сучасній літературі (Дмитриев, 1980: 531).

Висновки та перспективи. Таким чином, поява романтизму супроводжувалася надзвичайно «бурхливим самоутвердженням» (Н.Копистянська), що не могло не позначитися на жанровій системі цього літературного напряму. Як наслідок, у добу романтизму суттєвого розвитку набуває публіцистика, зокрема. Зброєю у боротьбі поміж класиками і романтики нерідко ставали листи, зумисне опубліковані на сторінках тогочасної періодики. Така зброя була надзвичайно оперативною у полеміці між класиками і романтиками, масовою, високоточною і вбивчою, якщо взяти до уваги вільний (фактично – уседозволяючий) жанр листа. Із полемічною метою жанр листа використовували Г.Клейст, Г.Гейне, А. де Віньї, А.Мандзоні. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у зіставному студіюванні західноєвропейської та української епістолярних традицій, що далися взнаки в епістолярній публіцистиці.

Література

1. Гейне Г. Собрание сочинений в десяти томах. Москва: Государственное издательство художественной литературы. 1958. Том 7. 512 с.
2. Дмитриев А. и др. Зарубежная литература XIX века. Романтизм. Хрестоматия методико-литературных материалов. Москва: Высшая школа, 1990. 367 с.
3. Дмитриев А. и др. Литературные манифесты западноевропейских романтиков. Москва: Московский университет, 1980. 638 с.
4. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років XX ст. Київ: Альфа-М, 2016. 352 с.

5. Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика: В 2-х томах. Москва: Искусство, 1983. Т. 2. 448 с.

References

(Транслітерація)

1. Geyne, G. (1958). A collection of essays in ten volumes. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo hudozhestvennoy literaturyi. Tom 7. 512 s. [in Russian].
2. Dmitriev, A. i dr. (1990). Foreign Literature of the 19th Century. Romanticism. Chrestomathy of methodical and literary materials. Moskva: Vyisshaya shkola. 367 s. [in Russian].
3. Dmitriev, A. i dr. (1980). Literary manifestoes by Western European romanticists. Moskva: Moskovskiy universitet. 638 s. [in Russian].
4. Kuzmenko, V. (2016). Writing epistolary in Ukrainian literary process in the 20-50th years of the XX th century. Kyiv: Alfa-M. 352 s. [in Ukrainian].
5. Shlegel, F. (1983). Aesthetics. Philosophy. Criticism: V 2-h tomah. Moskva: Iskusstvo. T. 2. 448 s. [in Russian].

АНОТАЦІЯ. У статті зазначається, що поява романтизму супроводжувалася надзвичайно «бурхливим самоутвердженням» (Н.Копистянська), що не могло не позначитися на жанровій системі цього літературного напряму. Як наслідок, у добу романтизму суттєвого розвитку набуває публіцистика. Зброєю у боротьбі поміж класиками і романтики нерідко ставали листи, зумисне опубліковані на сторінках тогочасної періодики. Така зброя була надзвичайно оперативною у полеміці між класиками і романтиками, масовою, високоточною і вбивчою, якщо взяти до уваги вільний (фактично – уседозволяючий) жанр листа. Із полемічною метою жанр листа використовували Г.Клейст, Г.Гейне, А. де Віньї, А.Мандзоні.

Ключові слова: епістолярна публіцистика, полеміка, романтизм, лист.

Свириденко Оксана. Западноевропейская эпистолярная публицистика конца XVIII – начала XIX ст. и ее роль в становлении романтизма. В статье отмечается, что появление романтизма сопровождалась чрезвычайно «бурным самоутверждением» (Н.Копистянская), что не могло не сказаться на жанровой системе этого литературного направления. Как следствие, в эпоху романтизма существенное развитие приобретает публицистика. Оружием в борьбе между классиками и романтики нередко становились письма, умышленно опубликованные на страницах тогдашней периодики. Такое оружие было чрезвычайно оперативным в полемике между классиками и романтиками, массовым, высокоточным и убийственным, если принять во внимание свободный (фактически – всеразрешающий) жанр письма. С полемической целью жанр письма использовали Г.Клейст, Гейне, А. де Виньи, А.Мандзони.

Ключевые слова: эпистолярная публицистика, полемика, романтизм, письмо.